

О. С. Твердохліб,

д. держ. упр., професор, професор кафедри державного управління у сфері цивільного захисту,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1502-2937>

С. П. Потеряйко,

д. держ. упр., доцент, заступник начальника науково-організаційного відділу, Інститут
державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3787-0929>

К. Г. Белікова,

д. держ. упр., професор, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7475-2115>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.18.170

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ДИСКУРСИВНО-ПОЛЕМІЧНИЙ ПІДХІД

O. Tverdokhlib,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,

Professor at the Department of public administration in civil protection, Institute of Public Administration and
Research in Civil Protection

S. Poteriaiko,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Deputy chief of the scientifically-organizational
department, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

K. Bielikova,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Senior researcher of the scientifically-organizational
department, Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

CIVIL-MILITARY COOPERATION: A DISCURSIVE-POLEMICAL APPROACH

Опираючись на дискурсивно-полемічний підхід напрацювань сучасних дослідників, доведено актуальність цивільно-військового співробітництва на сучасному етапі розвитку суспільства. Підкреслено важливість цивільно-військового співробітництва в контексті ініціатив з розвитку й відновлення держав у воєнний час та повоєнний період, оскільки за таких умов військова та цивільна складова повинні працювати у тісній взаємодії, що сприяє зміцненню стабільності та розвитку держави у зазначених умовах.

Встановлено, що в наукових працях вітчизняних фахівців висвітлено окремі аспекти загальної проблеми побудови ефективного цивільно-військового співробітництва, окремі пропозиції яких рекомендовано впроваджувати в систему цивільно-військового співробітництва. Запропоновано системний підхід до провадження цивільно-військового співробітництва, що полягає в поєднанні ключових елементів цивільно-військових відносин в єдину систему для подальшого аналізу окремих напрямків, запровадження міждисциплінарного підходу в навчанні та перепідготовці фахівців для системи цивільно-військового співробітництва, використання структурно-функціонального методу дослідження, аби розглянути компетенцію суб'єктів управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва та їхній вплив на об'єкт управління в цій системі.

Доведено важливість етичності в цивільно-військовому співробітництві, потребу в підготовці спеціалістів відповідного рівня кваліфікації для виконання завдань за призначенням, запропоновано методику оцінювання діяльності структурних підрозділів цивільно-військового співробітництва та її спрямованість на покращення ефективності операцій з цивільно-військового співробітництва. Запропоновано запровадження світового досвіду у побудові моделі цивільно-військового співробітництва в операціях невійськового типу.

Рекомендовано створення потужної та розгалуженої системи цивільно-військового співробітництва, орієнтованої на тривалий час існування, що є необхідним елементом для забезпечення взаємодії між її елементами. За результатами здійсненого контент-аналізу напрацювань вітчизняних вчених з питань цивільно-військового співробітництва встановлено, що кожен із них акцентує увагу на окремих аспектах порушеної проблематики, спричинених практикою застосування цього феномена у різних складових сектору безпеки і оборони України.

Relying on the discursive-polemical approach of modern researchers' publications, the relevance of civil-military cooperation at the current stage of the development of society has been proven. The importance of civil-military cooperation in the context of initiatives for the development and restoration of states in the wartime and post-war period is emphasized, because under such conditions, the military and civilian components must work in close cooperation, which contributes to strengthening the stability and development of the state in the specified conditions.

It was established that in the scientific works of domestic specialists, certain aspects of the general problem of building effective civil-military cooperation were highlighted, some proposals of which are recommended to be implemented in the system of civil-military cooperation. A systematic approach to the implementation of civil-military cooperation is proposed, which consists in combining key elements of civil-military relations into a single system for further analysis of individual directions, introducing an interdisciplinary approach in training and retraining specialists for the system of civil-military cooperation, using a structural-functional research method, in order to consider the competence of management subjects of the training of civil-military cooperation specialists and their influence on the object of management in this system.

The importance of ethics in civil-military cooperation, the need for the training of specialists of the appropriate level of qualification to perform tasks as assigned, the method of evaluating the activity of structural units of civil-military cooperation and its focus on improving the efficiency of civil-military cooperation operations are proposed. It is proposed to introduce world experience in building a model of civil-military cooperation in non-military type operations.

It is recommended to create a powerful and extensive system of civil-military cooperation, focused on long-term existence, which is a necessary element to ensure interaction between its elements. Based on the results of the content analysis of publications of domestic scientists on civil-military cooperation, it was established that each of them focuses on certain aspects of the problem caused by the practice of applying this phenomenon in various components of the security and defense sector of Ukraine.

Ключові слова: цивільно-військові відносини, цивільно-військове співробітництво, сектор безпеки і оборони України, сили безпеки України, сили оборони України, механізми державного управління, безпека, надзвичайні ситуації.

Key words: civil-military relations, civil-military cooperation, security and defense sector of Ukraine, security forces of Ukraine, defense forces of Ukraine, mechanisms of public administration, security, emergencies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність цивільно-військового співробітництва в сучасному світі розглядається науковцями й

практиками у різноманітних контекстах. Перш за все, в епоху, коли реальні та потенційні загрози безпеці на різних рівнях багатоманітні та часто взаємопов'язані, активна співпраця між цивільними організаціями й структурами та військовими формуваннями й підрозділами є важливою для вирішення складних

завдань. Сюди відносять гуманітарні кризи, реагування на надзвичайні ситуації природного характеру та операції з підтримання миру тощо, де потрібні як військові, так і цивільні фахівці й експерти. Цивільно-військове співробітництво як окремий напрям практичної діяльності також актуальний у контексті гібридної війни, кіберзагроз та заходів по боротьбі з тероризмом, де ефективне спілкування, взаємодія і координація дій між цивільними та військовими органами є важливими елементами для гарантування національної безпеки. Крім того, важливість цивільно-військового співробітництва набуває особливої актуальності в контексті ініціатив з розвитку й відновлення держав у воєнний час та повоєнний період, оскільки обидва сектори повинні працювати пліч-о-пліч, аби сприяти зміцненню стабільності, працювати на благо подальшого інфраструктурного розвитку держав, які перебувають в умовах загострення криз, а також у постконфліктних станах.

Разом з тим, варто наголосити на тому, що ефективність та дієвість цивільно-військового співробітництва можуть бути предметом дискусії, адже її успішність залежить від багатьох чинників. І саме тому віднаходження релевантного балансу, відповідного нинішнім реаліям, є важливим завданням, аби зробити цю співпрацю дійсно актуальною в сучасному світі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях вітчизняних фахівців висвітлено окремі аспекти загальної проблеми побудови ефективного цивільно-військового співробітництва. У контексті порушеної проблематики найбільш релевантними вважаємо публікації С.В. Бєлая [4; 5], І.М. Коропатніка [9; 10], О.М. Бериславської [1; 2; 3] та інших науковців, внесок яких з-поміж іншого в розроблення означеної теми вважаємо найбільш помітним.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в узагальненні напрацювань українських вчених в дослідження проблеми цивільно-військового співробітництва в контексті дискурсивно-полемічного підходу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Задля виявлення контексту й проблемного поля дослідження питань цивільно-військового співробітництва вважаємо за необхідне навести результати контент-аналізу публікацій вітчизняних дослідників цього феномена.

Так, О.М. Бериславська, досліджуючи цивільно-військове співробітництво як вид суспільно-правових відносин у системі публічного управління [1], наголошує на важливості системного підходу до дослідження цієї проблеми у сучасному світі. Зазначається, що ця система полягає в поєднанні ключових елементів цивільно-військових відносин в єдину систему для подальшого аналізу окремих напрямків. Авторка визнає, що цивільно-військові відносини є складною багатовекторною системою, яка повинна відповідати стан-

дартам західних демократій, співвідношенню цивільної та військової компонентів, формуванню конструктивного діалогу та взаємодії для подолання наслідків конфліктів. Вона акцентує увагу на необхідності підготовки фахівців у галузі цивільно-військового співробітництва, враховуючи їхню важливу роль у забезпеченні національної безпеки та оборони, а також визначає ключові аспекти такої підготовки, включаючи освіту, підвищення кваліфікації та міжнародне співробітництво.

Продовжуючи порушену проблематику та фокусуючись на концептуальних підходах до формування системи управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва [2], дослідниця використовує компетентнісний підхід та аналізує його застосування в системі вищої військової освіти. Нею розглянуто можливість запровадження міждисциплінарного підходу в навчанні та перепідготовці фахівців для системи цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України, що спрямований на розвиток загальних і фахових компетентностей та включає в себе застосування мережевих освітніх технологій, сучасних методик навчання та аналіз практичних кейсів. Головною метою дослідження є розкриття системного характеру управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва, який включає взаємозв'язок між суб'єктами управління, об'єктом управління, метою та завданнями управління, засобами та методами впливу тощо. Авторка стверджує, що управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва повинно відбуватися відповідно до ключових напрямків, які визначають загальний напрям розвитку. Ці напрямки включають в себе забезпечення програм підготовки, професійну підготовку і підвищення кваліфікації, практичну підготовку фахівців, планування індивідуального просування. Загалом, стаття вказує на важливість системного управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва і надає ключові ознаки цього процесу, які спрямовані на ефективне використання ресурсів та досягнення стратегічних цілей.

На розвиток означеного питання спрямована ще одна публікація дослідниці [3], в якій окреслено елементи системи управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва, а також наведено аналіз окремих елементів цієї системи та їхньої взаємодії в контексті вищої військової освіти. Нею використано структурно-функціональний метод дослідження, аби розглянути компетенцію суб'єктів управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва та їхній вплив на об'єкт управління в цій системі, включаючи установи, що залучені до підготовки відповідних фахівців. Вказаний метод дозволив розглянути регулюючий вплив на підготовку фахівців та їхню взаємодію як структурні елементи системи вищої військової освіти. У підсумку задля побудови ефективної системи управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва авторка визначає такі цілі: створення умов для підготовки фахівців у рамках програм міжнародного співробітництва, створення кадрового резерву

для оперативного залучення військовослужбовців та працівників Збройних Сил України в систему цивільно-військового співробітництва, розробка стандартів діяльності та протоколів дій для груп цивільно-військового співробітництва, залучення цивільного потенціалу в інтересах Збройних Сил України тощо.

Проблемне поле досліджень С.В.Белая зосереджене на вивченні аспектів цивільно-військового співробітництва у формуваннях Національної гвардії України. З огляду на етичну складову процесу наукова розвідка [4] базується на досвіді роботи цивільно-військових підрозділів Збройних Сил України та Національної гвардії України в зоні проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил. Розглянуто перспективи обов'язкового впровадження системи цивільно-військового співробітництва у Національній гвардії України для виконання завдань за призначенням під час збройних конфліктів. Автор акцентує увагу на тому, що співробітництво між військами та цивільним населенням завжди важливе, а етичні аспекти такого співробітництва є ключовими. Навички та професійність спеціалістів із цивільно-військового співробітництва є критичними для успішного виконання завдань. Не менш важливим є й те, щоб ці спеціалісти були готові до виконання своїх обов'язків з урахуванням етичної складової взаємодії з цивільним населенням на місцях. Загалом, аналізована стаття підкреслює важливість етичності в цивільно-військовому співробітництві та наголошує на потребі підготовки спеціалістів відповідного рівня кваліфікації для виконання завдань за призначенням у формуваннях Національної гвардії України.

Логічним продовженням порушеної проблематики є наукова публікація з проблем оцінювання впливу діяльності підрозділів Національної гвардії України щодо цивільно-військового співробітництва під час врегулювання збройного конфлікту [5]. Запропонована методика оцінювання діяльності структурних підрозділів цивільно-військового співробітництва та її спрямованість на покращення ефективності операцій з цивільно-військового співробітництва у Національній гвардії України є дуже важливим кроком у забезпеченні успішного виконання завдань в умовах збройних конфліктів та врегулювання кризових ситуацій. Спрямованість на покращення ефективності цивільно-військового співробітництва через розробку критеріїв та індикаторів позитивної динаміки (позитивних змін в обстановці) є важливою складовою в оцінці та управлінні результатами цих операцій. Такий підхід допоможе командувачам та керівникам формувань Національної гвардії України зрозуміти, наскільки ефективно вони виконують завдання з позицій цивільно-військового співробітництва і де існує місце для вдосконалення процесів. Зазначена методика також має потенціал для аналізу та оцінки ефективності роботи підрозділів з цивільно-військового співробітництва, що може служити основою для подальших наукових досліджень і розвитку теорії цивільно-військового співробітництва у військових формуваннях Сил безпеки та обо-

рони України. Успішне впровадження аналізованої методики може сприяти покращенню співробітництва між військами та цивільним населенням, забезпечуючи при цьому більшу ефективність у виконанні завдань за призначенням у формуваннях Національної гвардії України.

А.Г.Бойков, досліджуючи цивільно-військове співробітництво в сучасній Україні [6], зосереджується на цьому процесі, особливо під час проведення миротворчих операцій. Один із ключових аспектів аналізованої публікації — важливість удосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в зоні проведення антитерористичних операцій. Автор вказує на слабкі місця і необхідність їх подальшого вдосконалення, особливо в контексті геополітичних, геоекономічних, соціокультурних і правових чинників, беручи до уваги правовий статус військово-цивільних адміністрацій як складної й багатоаспектної правової категорії. Схожу думку висловлює й Н.В.Васюкова, у публікації якої читаємо: "В Україні дослідження принципів та вироблення методології цивільно-військового співробітництва знаходиться на стадії становлення, тоді як у багатьох країнах, де розроблені основні директивні документи із застосування збройних сил у заходах цивільно-військового співробітництва, активно досліджуються особливості такого застосування, шляхи покращення, удосконалення тощо" [7, с. 84], а тому "оптимізація співпраці, не конкурування, а обгрунтоване, обдумане співробітництво є запорукою прискорення досягнення поставленої мети з подолання кризи" [7, с. 95], — резюмує авторка.

Натомість на розроблення пропозицій щодо ідеальної моделі цивільно-військового співробітництва спрямована публікація Ю. Калагіна [8], в якій автор розглядає питання цивільно-військового співробітництва в контексті ситуації на сході України, яка є ідеальним полігоном для вдосконалення національної моделі цивільно-військового співробітництва в операціях невійськового типу. Аналіз світового досвіду у побудові таких моделей є дуже корисним підходом, який дозволяє виокремити ключові риси і принципи ідеальної моделі цивільно-військового співробітництва для України. Принципи, які обгрунтовує дослідник, такі як пріоритет воєнних цілей, економічність, масштабність, наступництво, публічність, узгодженість, відображають ключові аспекти успішного цивільно-військового співробітництва. Їх врахування в розробці національної моделі є критичним для ефективної роботи в умовах кризи.

Наукові розвідки І.М. Коротатніка [9; 10] спрямовані на аналіз проблем та особливостей інформаційного забезпечення діяльності груп цивільно-військового співробітництва в умовах проведення антитерористичної операції на сході України. Автор зазначає, що забезпечення інформаційної безпеки в районах проведення антитерористичних операцій є критичним завданням для національної безпеки України. Окрім того, перевагою є робота груп цивільно-військового співробітництва на території власної держави, що дозволяє уникнути багатьох бар'єрів і полегшити взаємодію з місцевим населенням. Відтак, для успішного виконання завдань у сфері цивільно-військового співробітництва

тва необхідна тісна співпраця між військовими частинами та підрозділами і представниками місцевого населення. Це є ключовим аспектом в забезпеченні стабільності і успіху операцій у зонах конфлікту. Створення потужної та розгалуженої системи цивільно-військового співробітництва, орієнтованої на тривалий час існування, є необхідним елементом для забезпечення такої взаємодії. Така система має включати в себе механізми координації, звітування та комунікації між військовими та цивільними структурами, а також враховувати потреби та особливості місцевого населення. Цивільно-військове співробітництво є важливим фактором для забезпечення безпеки та відновлення стабільності в районах конфлікту, а його систематичне застосування допомагає вирішувати низку складних завдань.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті здійсненого контент-аналізу напрацювань українських дослідників щодо предметного поля досліджень з питань цивільно-військового співробітництва встановлено, що кожен із них акцентує увагу на окремих аспектах порушеної проблематики, спричинених практикою застосування цього феномена у різних складових сектору безпеки і оборони України. Також виявлено, що під час запровадження відповідних процесів і процедур в обов'язковому порядку застосовуються підходи, визначені стандартами НАТО. З'ясовано, що існуючі підходи потребують універсалізації та уніфікації в контексті розроблення єдиних правил і методик запровадження відповідних підходів у національному законодавстві України, що може розглядатися як перспективний напрям для подальших наукових пошуків.

Література

1. Бериславська О. Цивільно-військове співробітництво як вид суспільно-правових відносин у системі публічного управління. *Social development & Security*. 2019. № 9 (2). С. 23—36.
2. Бериславська О. М. Концептуальні підходи до формування системи управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва. *Право та державне управління*. 2019. Т. 1, № 2 (35). С. 37—43.
3. Бериславська О. М. Структурно-функціональна характеристика системи управління підготовкою фахівців цивільно-військового співробітництва. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 111—121.
4. Белай С. В., Минько О. В. Етичні аспекти розвитку системи цивільно-військового співробітництва у формуваннях Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2019. № 4 (71). С. 55—63.
5. Минько О. В., Белай С. В., Турчинов А. В. Удосконалення методики оцінювання впливу діяльності підрозділів цивільно-військового співробітництва на виконання завдань за призначенням формувань Національної гвардії України під час врегулювання збройного конфлікту. *Честь і закон*. 2022. № 3 (82). С. 123—132.
6. Бойков А. Г. Цивільно-військове співробітництво в сучасній Україні: необхідність удосконалення. *Наука і правоохорона*. 2019. № 4 (46). С. 109—115.
7. Васюкова Н. В. Цивільно-військове співробітництво в Україні: створення та розвиток у кризових умовах. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1 (21). С. 84—95.
8. Калагін Ю. Феномен цивільно-військового співробітництва Збройних сил України: концептуальні засади дослідження. *Український соціологічний журнал*. 2017. № 1—2. С. 64—68.
9. Коропатнік І. М. Проблеми інформаційного забезпечення діяльності груп цивільно-військового співробітництва Збройних сил України. *Верховенство права*. 2016. № 1. С. 100—103.
10. Коропатнік І. М. Проблеми побудови системи цивільно-військового співробітництва в Україні в умовах проведення Антитерористичної операції. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4 (26). С. 90—94.

References:

1. Beryslavska, O. (2019), "Civil-Military Cooperation as a type of social and legal relations in the system of public administration", *Social development & Security*, vol. 9, no. 2, pp. 23—36.
2. Beryslavska, O.M. (2019), "Formation of management system for civil and military cooperation training: conceptual approaches", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 1, no. 2 (35), pp. 37—43.
3. Beryslavska, O. M. (2019), "Structural and functional characteristics of the management system of civil and military cooperation professionals education", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 4, pp. 111—121.
4. Bielai, S.V. and Mynko, O.V. (2019), "Ethical aspects of the development of civil-military cooperation in the formations of the National Guard of Ukraine", *Chest i zakon*, vol. 4 (71), pp. 55—63.
5. Mynko, O.V., Bielai, S.V. and Turchynov, A.V. (2022), "Improvement of the methodology of assessing the impact of the activities of the civil-military cooperation units on the performance of the assigned tasks of the National Guard of Ukraine during the armed conflict settlement", *Chest i zakon*, vol. 3 (82), pp. 123—132.
6. Boikov, A.H. (2019), "Civil-military cooperation in modern Ukraine: the necessity of improvement", *Nauka i pravookhorona*, vol. 4 (46), pp. 109—115.
7. Vasiukova, N.V. (2017), "Civil-military cooperation in Ukraine: creation and development in crisis conditions", *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*, vol. 1 (21), pp. 84—95.
8. Kalahin, Yu. (2017), "Civil-military cooperation phenomenon of the Armed Forces of Ukraine: basic study", *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*, vol. 1—2, pp. 64—68.
9. Koropatnik, I.M. (2016), "Problems of information support for the activities of civil-military cooperation groups of the Armed Forces of Ukraine", *Verkhovenstvo prava*, vol. 1, pp. 100—103.
10. Koropatnik, I.M. (2014), "Problems of building a system of civil-military cooperation in Ukraine under conditions of conducting an Anti-terrorist operation", *Nauka i pravookhorona*, vol. 4 (26), pp. 90—94.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2023 р.